

те, що заняття спецкурсу сприяли зростанню рівня сформованості предметних компетентностей майбутнього вчителя філологічних спеціальностей і підтверджує необхідність забезпечення культурологічної, культуротворчої спрямованості навчально-дослідницької діяльності.

Отже, у контексті нашого дослідження ми здійснили детальний педагогічний аналіз щодо формування предметних компетенцій майбутніх філологів засобами навчально-дослідницької діяльності.

Література:

1. Андрущенко В.П. Основні характеристики Європейської вищої освіти та можливості їх реалізації в системі освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України/ Віктор Петрович Андрущенко// Вища освіта України. – 2010. – №4. – С.5-16

2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики/ під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.

3. Комплексе нормативних документів для розроблення складових системних галузевих стандартів вищої освіти/ за заг. ред. В.Д.Шинкарука; укладачі: Я.Я.Болобаш, К.М.Левківський, В.Л.Гуло, Л.О.Котоловець та ін. – К. : МОН України, НТЗО, 2008. – 76 с.

4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования/ А.В.Хуторской// Народное образование. – 2003. – №2. – С.58-64.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ТЕОРІЇ ДИДАКТИЧНОЇ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

УДК 378.147:33
Малихіна С. В.

У статті визначено методологічні засади розробки теорії дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів. У якості основних методологічних підходів визнано: системний та особистісно-діяльнісний. Реалізація положень цих методологічних підходів забезпечує системність у розумінні досліджуваного феномену, урахування індивідуально-особистісних особливостей центрального суб'єкта навчальної діяльності, здатного до самоактуалізації, самоосвіти, самореалізації й самовдосконалення, на засадах активізації, оптимізації й стимулювання

Ключові слова: навчальна діяльність, дидактична інтенсифікація, системний підхід, особистісно-діяльнісний підхід.

В статье определены методологические основы разработки теории дидактической интенсификации учебной деятельности студентов. В качестве основных методологических подходов признаны системный и личностно-деятельностный. Реализация положений этих методологических подходов обеспечивает системность в понимании исследуемого феномена, учет индивидуально-

личностных особенностей центрального субъекта учебной деятельности, способного к самоактуализации, самообразованию, самореализации и самосовершенствованию на основе активизации, оптимизации и стимулирования.

Ключевые слова: *учебная деятельность, дидактическая интенсификация, системный подход, личностно-деятельностный подход.*

Methodological basics for the didactic intensification of students' educational activity theory being worked out are determined in the article. The system and personal-activity approaches are accepted as the prior methodological approaches. Realization of the statements of these methodological approaches guarantees the wholeness in regard to understanding the phenomenon being investigated, consideration of individual personal particularities of the central activity subject in the process of educational activities enabled to self-actualization, self-education, self-realization and self-improvement on the grounds of activation, optimization and stimulation.

Key words: *educational activity, didactic intensification, system approach, personal-activity approach.*

Важливим завданням розробки теорії дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів є проблема визначення методології й методики наукового дослідження; вона є ключовою в обґрунтуванні теоретичних положень і організації й проведенні дослідно-експериментальної роботи.

Методологія – система принципів і способів організації й побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему [2, с. 123]. Методологія тісно пов'язана з теорією, але не є тотожною їй. Теорія є результатом пізнання, а методологія визначає способи досягнення й побудови цього знання [5, с. 28-35]. Іншими словами, методологія виступає в якості способів дослідження: концептуальних положень (основ), пояснювальних принципів і підходів.

При визначенні концептуальних основ дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів у процесі вивчення економічних дисциплін виходимо з професійних вимог до майбутнього спеціаліста, основних принципів самосвіти й саморозвитку. Сукупність концептуальних положень і принципів, що визначають напрям і організацію дослідницької діяльності, називають у методології *підходом*.

У якості основних методологічних підходів обрано: системний та особистісно-діяльнісний підходи.

Система (від грецьк. *systema*) – ціле, таке, що складається з частин певне поєднання. Система – це множина закономірно пов'язаних одного з іншим елементів (предметів, явищ, поглядів, знань тощо), що представляє собою певне цілісне утворення, єдність та інші.

Існує розмаїття визначень поняття «система», які наводить В. Афанасьєв [1]: комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії; множина елементів разом з відношеннями між ними; низка взаємопов'язаних елементів будь-

якого типу концепцій, об'єктів, людей; органічна множина взаємодіючих елементів.

Нам імponує уявлення І. Блауберга та Е. Юдіна [3] про систему, які віділяють такі істотні ознаки поняття «система»: цілісність; наявність двох або більше типів зв'язків (просторових, часових, функціональних, генетичних тощо); структура (організація) системи, наявність рівнів; управління, ціль і доцільний характер; самоорганізація, функціонування й розвиток.

Системний підхід полягає у визначенні суб'єкта як цілого, що складається з різних взаємопов'язаних елементів, упорядкованих і складно-організованих. Дозволяє виявити загальні системні властивості й якісні характеристики окремих елементів [2, с. 124] при цьому основний акцент робиться на виявленні різноманітних зв'язків і відносин, що є наявними як усередині досліджуваного об'єкта, так і в його взаємовідносинах із зовнішнім оточенням, середовищем. Властивостями об'єкта як цілісної системи визначають не лише сумуванням властивостей окремих елементів, а й властивостями його структури, особливими системоутворювальними, інтегративними зв'язками об'єкта.

Одне з провідних завдань дослідження – визначити, в чому полягають переваги системного підходу в дослідженні навчального процесу, а саме відносно проблеми дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів (на прикладі вивчення економічних дисциплін).

Спробуємо розкрити дещо детальніше сутність системного підходу в науці в цілому й у педагогіці та конкретно в дидактиці, зокрема.

Ідеї системного підходу розвивали В. Афанасьєв, В. Беспалько, Т. Ілліна, Н. Кузьміна, А. Уїюмов. Логічні проблеми системного аналізу трудових ресурсів (моделювання й формалізація) детально розглянуто в роботах І. Ладенко, системний підхід при вивченні математики та інших предметів (що нас цікавить з позиції проектування основних положень на вивчення економічних дисциплін) використовували В. Далингер, О.Єпишева та В. Крупич, І. Лернер, Г. Луканін, С. Маврін, В. Монахов та Н. Стефанова, Г. Саранцев та інші.

Системний підхід для аналізу педагогічної діяльності вивчали й застосовували в роботах багатьох авторів, а саме, А. Авер'янова, С. Архангельського, Ю. Бабанського, Л. Зоріної, В. Краєвського, Н. Кузьміної, І. Лернера, В. Симонова, М. Скаткіна та інших, і його можна вважати сталим методом дослідження.

Системний підхід у науці пов'язаний з відображенням загальної властивості матерії й різних форм її існування, що називається системністю. Основними ознаками системності слугують, на думку Ф. Перегудова й Ф. Тарасенко, структурованість системи, взаємозв'язок її компонентів і цілеспрямованість організації всієї системи в цілому.

Системний підхід у пізнанні передбачає:

- розгляд об'єкта вивчення як системи;
- виділення складових елементів (компонентів системи);
- виявлення зв'язків між компонентами;
- визначення системоутворювальних зв'язків і компонентів;
- виділення принципів оптимальної організації системи;

- сприйняття системи як такої, що розвивається, і визначення оптимального напрямку розвитку.

Кожна система характеризується цілісністю, систематизованістю, єдністю управління та взаємодії із середовищем. Т. Ілліна виділяє такі ознаки ефективності систем. Система тим більш ефективна, 1) чим вище її цілісність, 2) чим вище її систематизованість, 3) чим вище її сумісність з довколишнім середовищем.

Ідею використання системного підходу до педагогічних явищ було висунуто М. Даниловим. Будь-яка система може бути правильно зрозумілою, він писав, як єдність структури й функції. Від природи системи, як цілого, залежать не лише її функції як цілого, але й функції кожного елемента системи Саме на цьому шляху можна досягти ідеальної цілі науки, яка полягає в тому, що логіка руху думки відтворює логіку розвитку її предмета [4, с. 32].

Т. Ілліна відзначає, що навчальний процес представляє собою системи взаємовідносин і зв'язків викладача з тим, кого він навчає, і які опосередковуються через систему засобів, методів й організаційних форм навчання. Т. - Шамова підкреслює, що правильні уявлення про будь-який педагогічний процес, у тому числі й про навчання, можна отримати лише за умови системного підходу до його аналізу.

У педагогіці термін «система» використовується у двох розуміннях. По-перше, для позначення якісного стану педагогічних явищ. Так, педагогічний процес, особистість студента, особистість викладача – це система. По-друге, цей термін використовується спеціально для обґрунтування певних педагогічних утворень.

Специфіка здійснюваного дослідження зумовлює звернення саме до педагогічних систем. Педагогічні системи відносять до числа соціальних систем і вони є відкритими, оскільки між ними й зовнішнім світом відбувається постійний обмін людьми й інформацією. Будь-яка окремо взята педагогічна система є складною, оскільки вона містить у собі множини підсистем й одночасно може бути включеною до систем вищого порядку.

Найбільш важливими педагогічними системами визнані:

- система змісту освіти;
- система цілей освіти;
- система діагностики;
- система педагогічних технологій;
- система управління навчальним процесом.

Система змісту освіти, як правило, розглядається вченими з позиції всебічного охоплення різних боків навчального процесу:

- система знань, способів діяльності, творчого досвіду й емоційно-чуттєвого виховання в І. Лернера;
- не лише зміст навчального матеріалу, але й характер навчальної діяльності, методи й форми навчання, за дослідженнями В. Ледньова;
- поняття, закони й інші елементи теорії; методи розумової діяльності та прийоми практичної роботи; система світоглядних поглядів і моральних норм у визначенні Ю. Бабанського.

Система цілей освіти містить групи тих, хто навчає, розвивальних, виховних, практичних й інших цілей навчання.

Ціль — це проєктований результат процесу навчання, який має бути життєво необхідним для учасників процесу, чітко сформульований і такий, що може бути досягнутим, хоча й у віддаленій перспективі.

Існує розмаїття визначень поняття «ціль». Так, М. Марков визначає ціль як «бажаний стан об'єкта». Ю. Козелецький називає ціллю «інформацію про суб'єктивні цінності (корисності), якої людина прагне досягти». Згідно П. Анохіну, ціль — це «модель майбутніх результатів». Незважаючи на таке розмаїття визначень поняття «ціль», можна говорити про те, що у переважній їх більшості присутньою є інваріантна ознака — результат, а якщо точніше — передбачуваний результат.

Проблеми цілепокладання присвячені праці В. Гусева, Г. Дорофєєва, М. Скаткіна та інших.

На думку С. Гільманова й Г. Моревої, система діагностики містить у собі якнайменше три базові системи: технологічну модель діагностики; концептуальну модель діагностики; особистісно-зорієнтовану систему діагностики.

Технологічна модель слугує для вимірювання рівня засвоєння знань й окремих властивостей особистості; концептуальна модель — для вимірювання комплексних якостей особистості (ціннісні орієнтири, творчий потенціал тощо); особистісно-зорієнтована модель виявляє напрям розвитку та швидкість розвитку особистості, тобто діагностує хід стратегічного змінення того, кого навчають, у навчально-виховному процесі.

Проблеми проєктування педагогічних технологій присвячені праці багатьох дослідників: В. Беспалько, Б. Гершунського, В. Далингера, Є. Заїр-Бека, М. Кларіна, І. Колесникової, Л. Нурієвої, О. Околєлова, В. Родіонова, А. Савельєва, В. Серикова, В. Спенко, М. Чошанова та інших.

М. Левіна відзначає, що педагогічна технологія — це теоретико-методичний апарат управління навчально-пізнавальним процесом. Удосконалення його передбачає ефективне забезпечення дидактичних функцій, створення умов для їх реалізації.

М. Чошанов визначає характеристичні ознаки педагогічної технології: діагностичне ціле покладання, результативність, економічність, алгоритмізованість, візуалізація.

М. Скаткін визначає технологію навчання, з одного боку, як системне, цілісне знання про способи проєктування й організації всього процесу навчання на основі розгорнутої послідовності точно визначених дидактичних цілей, а з іншого, це науково організована, розгорнута в часі процедура навчання, за якої проєктується й реалізується вся система взаємозв'язків між цілями, змістом, методами, засобами, формами навчання, системою контролю, оцінки й корекції навчальної й викладацької діяльності.

Таким чином, системний підхід дозволяє побачити проблему дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів у цілому (цілісність системи) незалежно від специфіки окремої навчальної дисципліни, спеціальності, року навчання тощо, оцінити складність і комплексність цієї проблеми залежно від структури системи та її параметрів.

У якості дидактичної системи засобів дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів у дослідженні розглядаються: цілі, мотиви, навчальний зміст економічних дисциплін, активні методи і прийоми навчання у виші, форми організації навчального процесу, що позитивно впливають на формування потреби в самоосвіті через самоактуалізацію, що забезпечує подальшу самореалізацію і самовдосконалення студента; при цьому в якості домінуючого показника ефективності дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів виступає рівень їх активності в самостійній роботі як провідній формі організації самостійної навчальної діяльності, причому останній надається особливе значення як невід'ємній складовій досліджуваної діяльності.

Наступне завдання – визначити, в чому виявляються переваги особистісно-діяльнісного підходу в дослідженні навчального процесу в цілому й дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів, зокрема.

Основи особистісно-діяльнісного підходу у психології було закладено дослідженнями Л. Виготського, О. Леонтьєва, а у подальшому було розвинуто сучасними психологами й педагогами В. Загвязинським, В. Краєвським, Н. Кузьміною, В. Симоновим, В. Сластьоніним, Н. Талізінною, І. Якіманською та іншими.

Особистісно-діяльнісний підхід включає два компоненти: особистісний і діяльнісний, які невід'ємно пов'язані один з одним, оскільки особистість виступає суб'єктом діяльності.

Для здійснюваного дослідження важливими є такі положення:

- особистісний компонент передбачає, що в центрі навчання знаходиться студент – його мотиви, потреби й цілі навчання;
- діяльнісний компонент характеризує взаємодії (викладача та студента) як суб'єкт-суб'єктні відносини й зумовлює активність власне особистості того, хто навчається.

Перший компонент співвідноситься з особистісним або, як останнім часом він визначається, особистісно орієнтованим підходом (Є. Бондаревська, Е. Зеєр, В. Сериков, І. Якіманська та інші). Особистісний підхід у широкому розумінні передбачає, що в центрі процесу навчання знаходиться людина й усі її психічні властивості та стани – її мотиви, цілі, її неповторний психологічний склад.

Діяльнісний компонент також має багатосторонні передумови для формування особистісно-діяльнісного підходу. Саме тому зупинимось на кожній складовій особистісно-діяльнісного підходу.

У сучасній педагогіці, як зазначає Е. Зеєр, виділяють дві парадигми освіти. Відповідно до когнітивної парадигми освіта розглядається за аналогією з пізнанням, її процес відбувається як квазідослідницька діяльність. Особистісні аспекти зводяться до формування пізнавальної мотивації та пізнавальних здібностей. Особистісно-зорієнтована освіта ґрунтується на методологічному визнанні в якості системоутворювального фактора особистості того, хто навчається: її потреб, мотивів, цілей, здібностей, інтелекту й інших індивідуально-психологічних особливостей.

Виходячи з інтересів того, хто навчається, рівня його знань і вмінь, викладач визначає навчальну ціль заняття й формує, спрямовує й координує весь

освітній процес задля досягнення цілей розвитку особистості того, хто навчається. Особистісний компонент передбачає, що у процесі викладання будь-якого навчального предмета враховуються національні, статеві, вікові, індивідуально-психологічні, статутні особливості того, хто навчається.

В. Сериков говорить про те, що особистісно-зорієнтована освіта – це не формування особистості із заданими властивостями, а створення умов для повноцінного вияву й відповідно розвитку особистісних функцій суб'єктів освітнього процесу.

І. Якіманська виділила такі положення особистісно-зорієнтованого навчання:

- особистісно-зорієнтоване навчання має забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості учня, виходячи з виявлення його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання і предметної діяльності;

- освітній процес особистісно-зорієнтованого навчання надає кожному учню, спираючись на його здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації й суб'єктивний досвід, можливість реалізувати себе у пізнанні, навчальній діяльності, поведінці;

- зміст освіти, її засоби й методи добираються й організуються так, щоб учень міг виявити вибірковість щодо предметного матеріалу, його виду й форми.

Відповідно до концепції особистісно-зорієнтованого навчання учень не стає суб'єктом навчання, а він є цим суб'єктом як носій суб'єктного досвіду, передбачаючи спеціальну організацію його навчальної діяльності.

Особистісний підхід – створення певної визначеної освітньої системи (ситуації, простору, середовища), яка б запускала механізми функціонування й розвитку особистості, її саморозвиток на основі оволодіння досвідом особистісної самоорганізації. Він передбачає орієнтацію на суб'єктність, внутрішній детермінізм розвитку особистості [2, с. 120].

Отже, в контексті дослідження дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студента (центрального суб'єкта цієї діяльності, по-перше, й майбутнього спеціаліста – фахівця певної сфери знань і певної галузі господарства, по-друге) особистісний підхід розвиває суб'єктивність того, хто навчається, й забезпечує його саморозвиток і самовдосконалення.

Діяльнісний підхід у якості конкретної методологічної основи отримав розвиток у дослідженнях Б. Ананьєва, Л. Виготського, П. Гальперіна, І. Зимньої, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та інших. Визнаючи діяльність як основу загальнопсихологічної теорії, що характеризується такими ознаками як предметність, умотивованість і цілеспрямованість, вони по-різному її визначають.

Н. Талізін наголошує, що принципова відмінність діяльнісного підходу від усіх інших полягає в тому, що аналізу піддається реальний процес взаємодії людини та світу, який сприймається в його цілісності. Усі інші підходи з цієї системи – діяльності – «висмикували» окремі елементи, й, абстрагуючи їх від системи аналізували як окремо взяті.

Розглядаючи реальний навчальний процес, діяльнісний підхід у дидактиці надає можливість виявити його компоненти, тобто структуру навчального процесу, а саме структуру навчальної діяльності. Це дозволяє досліджувати кожен елемент навчального процесу, їх взаємодії. Такий підхід до аналізу процесу навчання допомагає встановити вплив навчання на особистість того, хто навчається.

Відповідно до цього підходу, на переконання психологів, у студентів повинні формуватися не лише знання, а певні види діяльності, до якої знання входять як визначений елемент. Одночасно навчання має бути побудовано так, щоб воно враховувало зону найближчого розвитку особистості, тобто необхідно орієнтуватися не на наявний сьогодні рівень розвитку, а на дещо більш високий, якого той, хто навчається, може досягти під керівництвом учителя (викладача).

Узагальнення досліджень уможливило виділення таких компонентів особистісно орієнтованої діяльності: мотиви її цілі діяльності; програма та планування діяльності, прийняття рішення; інформаційна основа діяльності; саморегуляція діяльності; контроль процесу її результату діяльності; корекція компонентів діяльності та її розвиток.

Особистісно-діяльнісний підхід передбачає організацію власне процесу навчання як організацію навчальної діяльності тих, хто навчається, й означає переорієнтацію цього процесу на постановку й розв'язання ними самими конкретних навчальних задач: пізнавальних, дослідницьких, перетворювальних, проєктивних тощо.

Аналізуючи психолого-педагогічні основи особистісно-діялісного підходу в навчанні, можна дійти висновку, що цілі запровадження положень цього підходу у сфері дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів можуть бути досягнуті за умови, що вони реалізуються через формування прийомів діяльності цілісно.

Реалізація розглянутих методологічних підходів щодо розробки теорії дидактичної інтенсифікації навчальної діяльності студентів забезпечує системність у розумінні досліджуваного феномена, урахування індивідуально-особистісних особливостей центрального суб'єкта цієї діяльності, що уможливило якісну підготовку майбутнього спеціаліста – фахівця вищої категорії у певній сфері знання конкретної галузі господарства, здатного до самоактуалізації, самоосвіти, самореалізації й самовдосконалення, на засадах активізації, оптимізації й стимулювання.

Література:

1. Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 380 с.
2. Белкин А. С. Диссертационный совет по педагогике (опыт, проблемы, перспективы) / А. С. Белкин, Е. В. Ткаченко. – Екатеринбург, 2005. – 208 с.
3. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
4. Данилов М. А. Дидактика как теория образования и обучения. В кн. : Дидактика средней школы / М. А. Данилов. – М. : Просвещение, 1975. – 303 с.
5. Деркач А. А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности / А. А. Деркач, Л. Э. Орбан. – М., 1995. – 210 с.